

СТАНІСЛАВ ОРІХОВСЬКИЙ ПРО ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ІНСТИТУТИ (I ПОЛ. XVI СТ.)

Р. В. МНОЖИНСЬКА, Д. В. ЯКОВЕНКО

*Київський національний університет технологій та дизайну, вул. Мала
Шияновська (Немировича-Данченка), 2, Київ, 01011, ruslanamnozhynska@gmail.com*

В статті досліджуються погляди на державний політичний устрій, один із важливих аспектів діяльності видатного українсько-польського мислителя першої половини XVI ст., чільного репрезентанта «католицької русі» – С. Оріховського, який істотно вплинув на подальший розвиток духовно-культурних процесів не тільки в Україні, але й у Польщі.

Донедавна побутувала думка, що серед основних християнських конфесій в Україні – православної, католицької, протестантської та уніатської – національною, державотворчою завжди була і є досі лише православна. Що ж до «католицької русі» – українців католицького віросповідання, до яких належить С. Оріховський, то про них широкому загалу досі майже нічого не відомо. Хоча потреба в такого роду знаннях велика. Цим і визначається актуальність теми, а ще тим, що з огляду на європейський вибір України важливо подолати застарілі нігілістичні стереотипи, у тому числі й упередженість щодо нездатності наших мислителів до політичного та філософського осмислення дійсності.

Станіслав Оріховський – представник католицької Русі, священник-гуманіст, публіцист, філософ, історик, письменник. На основі еллінських філософських уявлень та вчення Арістотеля він першим серед українських мислителів вдався до дослідження державно-правових інститутів. Довгий час був знаний майже виключно як польський діяч. Нині маємо всі підстави включити його до нашої культури, передусім тому, що він був свідомим українцем - до свого прізвища неодмінно додавав означення «українець» (Ruthenus, Roxolanus, Russus). У Західній Європі його називали «українським Демостеном» та «сучасним Цицероном» [1, с. 88].

Вчення про державу і право першого періоду (I пол. XVI ст.) С. Оріховський виклав у латиномовних творах «Відступництво Риму», «Про турецьку загрозу», «Целібат», «Повчання королю польському Сигізмунду-Августу», «Хрещення у русинів», «Хроніки польські», «Промова на похоронах Сигізмунда I Старого», «Розрив з Римом», «Лист до Яна-Франциска Коммендоні» та ін.; другого періоду (кінець 50-х - 60-ті роки XVI ст.) - у працях, написаних теж латиною: «Квінкункс, або Візирець

польської корони», «Політія Польського королівства на кшталт аристотелівських політик», «Діалог, тобто розмова стосовно екзакуції польської корони», «Химера», «Про право природне» та ін. [2, с. 18].

Концептуальне бачення сутності держави і права, їх походження і джерел, ідеального державного управління, змісту і форм влади, взаємовідносин церкви і держави в Оріховського формувалося під впливом вчень Сократа, Платона, Аристотеля, Цицерона (мислитель називав їх давніми «правдами»), Августина, Томи Аквінського, Еразма Роттердамського та інших гуманістів ренесансної доби, біблійних постулатів.

Проблему виникнення права і держави філософ виводив від «героїчної» доби «царювання» Адама і засновника Ізраїльсько-іудейської держави Саула, вважаючи їх «істинними королями», які мали можливість водночас володарювати, священнодіяти, здійснювати правосуддя, захищати підданих і відвойовувати нові землі. До числа «бездоганних королів» він зараховував і таких біблійних героїв, як Сет, Енох і Ной. Богообрані істоти завдяки Божому дару у вигляді розуму і мови виокремились із тваринного світу, об'єднались у суспільство, досягнувши дані їм від природи права, виробили свої «моральні закони». Це дало підставу розрізняти справедливе і несправедливе, правду і неправду, добро і зло, корисне і шкідливе. На підставі суспільного договору між собою, а не за промислом Бога, з метою досягнення «цнотливого життя» у колективі під верховенством найдосконалішої тоді, на думку Оріховського, «влади одного» вони й утворили політію, тобто державу [3, с. 67].

Вирішальне значення у процесі виникнення держави, на думку українського мислителя, мали не так досконалі на той час моральні закони, як «природне прагнення людей один до одного», до гурту, без якого індивід знову міг перетворитися на звіра або ж стати рівним Богові. Держава, як і людина, це теж тіло, але «тіло політичне», і будь-які її частини, відокремлені від цілого, приречені на загибель. Однак «золотий

вік богатирської доби» панування природного права у формі звичаїв, найсправедливішого правління «священиків-королів» у перших політиях, досягнувши свого розквіту за умов чистого і єдиного первісного християнства, швидко почав занепадати, причиною чого було «псування» людьми віри пращурів, правди батьків, поширення язичництва, нехристиянських вірувань та інших форм «відступництва».

Такі «диявольські» процеси, наголошував Оріховський, призвели до поступового виродження справедливих форм правління суспільством і людьми, спотворення праведної «влади одного», поширення зла, зростання злочинності. Перший раз Бог покарав за це людей всесвітнім потопом, але зло і несправедливість вони так і не змогли викоринити і вступили з ними у «злий вік» - сучасний для самого мислителя, вік, близький до другого пришествя [4, с. 54].

Давньогрецькі держави-поліси, за вченням Оріховського, не змогли подолати гріховних наслідків загальнолюдського «відступництва», а навпаки, поглибили їх. Врятувати людство від нового покарання покликана польська держава як «найдосконаліша політія над усіма політіями» періоду князювання Болеслава Хороброго - королювання Сигізмунда Старого. Мислитель викладав оригінальні думки щодо ідеальної форми державного правління, які не тільки багато в чому випереджали пізніші вчення Гроція, Гоббса, Локка, Монтеск'є, Гельвеція, а й значно гуманізували, тобто «моралізували», форми і засоби зміцнення державної влади «макіавеллізму». Монарх є «сторожем держави», а піддані служать йому за внутрішніми переконаннями, за вірою, а не за примусом. Посада короля - виборна, моральний обов'язок - бути «мудрішим і кращим від інших», постійно «дбати і думати про благо народу». Короля обирають «задля держави». Мета держави полягає у задоволенні безпеки і користі громадянина; мета життя громадянина - у турботі про інтереси держави і суспільства. Управління державою - «справа не для однієї людини», оскільки його функції полягають у тому,

щоб змушувати, радити і судити. Отже, це стосується короля (примус), сенату (рада) та суду (правосуддя). Очевидною є ідея поділу влади і обмеження кожної з її гілок законом. Король - лише «вуста закону». Монарх стоїть на сторожі закону, але не може стати «паном закону». Цілковито підлеглим закону є і сенат, що об'єднує «найкращих людей благородного походження»: тут не місце особам зажерливим, продажним, слухняним, мовчазним. Приниження ролі сенату, нехтування ним - шлях до ненависної Оріховському тиранії. Лише закон, а не король чи сенат, є управителем незалежного суду. Якщо ж починають брати верх гроші чи сила, держава занепадає [5, с. 132].

Як і в ідеальній державі Платона, суспільство в Оріховського поділене на стани, кожний з яких займається своєю справою: ксьондзи виборюють найвищу духовність і моральність, шляхта захищає державу, купці торгують, ремісники працюють у промислових цехах, селяни вирощують хліб. Однак управлінські функції може виконувати, тільки еліта суспільства - шляхта і духовенство на чолі з королем. Ідеальний монарх є вищим від усіх за своїми діловими і моральними якостями, віддано шанує Бога, мудро править, з мудрими живе, мудрими робить підданих. Це - «найдержавніший з мужів», інтереси якого цілком підпорядковані суспільству, а сила - розуму. Під постійним контролем монарха перебувають добробут громадян, дотримання їх свободи, безпеки, спокою у державі, справедливе збирання податків, відбування військової повинності, здійснення військової реформи, гуртування громадян, розвиток системи освіти, виховання молоді, піднесення науки тощо.

С. Оріховський упевнений, що управління державою є «найважчою у світі справою». Він наголошував на неприпустимості уподібнюватись бджолам і хапатись за все, бо у такому разі король перестане бути лідером, а стане «нещасним підданим нещасної держави». Монарх повинен оточити трон чесними, гідними, талановитими людьми, не схильними до підлабузництва, інтриганства, дворушництва, лукавства. Добирати людей

на державні посади слід не за походженням («титул без чесноти - пусте слово»), а за конкретними справами. Перша прикмета тиранії - невідповідний і несправедливий розподіл посад, титулів, нагород, інших почестей і навіть покарань [6, с. 111].

Не поступалась найкращим середньовічним європейським зразкам обґрунтована С. Оріховським теорія праворозуміння. Закон для нього - «душа і розум держави», але вище від людських законів - природне право як першооснова закону, запорука свободи, рівності і справедливості. Якщо людські закони суперечать природному праву, їх необхідно змінювати або скасовувати. Хто порушує природне право, той «гірший від найзапеклішого ворога». Закон природи є втіленням чесності, гідності, доблесті і мужності, мірило, критерій не тільки свободи, а й рабства, праведного і неправедного, справедливості і несправедливості, добра і зла, прав і обов'язків як громадян, так і правителів, гарантія існування, розвитку і зміцнення держави. Найвище для мислителя право - це «щастя народу» [7, с. 77].

С. Оріховський зробив внесок і в розвиток принципів міжнародного права, особливо щодо питань війни і миру. Мислитель не був апологетом війни і не виправдовував агресію, але твердив, що недотримання однією із сторін ухваленого міжнародного договору звільняє від такого обов'язку іншу сторону і навіть надає їй право розпочати проти порушника договору війну. Таку війну бажано вести на чужій території. Збройні сили слід використовувати мудро, на користь всій державі, а не приватним інтересам. Неодноразово український мислитель нагадував Сигізмунду-Августу про бідування рідного народу, закликав його боронити Русь від нападів численних ворогів, а може, й перенести туди резиденцію короля, оскільки «там найважче», саме там існує постійна небезпека народу [8, с. 115].

Отже, світові та українські вчення епохи Відродження і Реформації створили основу для формування політико-юридичних цінностей та ідеалів

наступних часів, які утверджували самоцінність особистості, свободу індивідуального вибору, гуманістичний світогляд.

Література

1. Оріховський Станіслав. Твори. Упорядк., перекл. з лат. та старопольської, вступна стаття, примітки Володимира Литвинова. К. Дніпро, 2004. 269 с.
2. Sinko T. Erudycja klasyczna Orzechowskiego. – Kraków, 1939. 120 с.
3. Koehler Krzysztof. Stanisław Orzechowski i dylematy humanizmu renesansowego. – Kraków, 2004. 225 с.
4. Kubala L. Stanisław Orzechowski i wpływ jego na rozwój i upadek Reformacji w Polsce. Lwów; Warszawa, 1908. 175 с.
5. Литвинов В.Д. Ренесансний гуманізм в Україні. (Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV–початку XVII століття. – К. : Основи, 2000. 700 с.
6. Orzechowski St. Wybór pism. – Warszawa etc., 1972. 255 с.
7. Orichoviana. Opera inedita et epistulae Stanislai Orzechowski 1543 – 1566. – Cracoviae, 1891. Vol. I. 240 с.
8. Stanislav Orichovii Opera: De bello adversus Turcas suscipiendo, ad Equites Polonos, Turcica prima. – Basiliae, s.a. 400 с.